

NÄYTTELY- JA KIRJA-ARVIO: KUVATAITEILIJAT KENTTÄTÖISSÄ

Kantonen, Lea & Kantonen, Pekka: Tärkeintä elämässä. Näyttely, Taidemuseo Meilahi, Helsinki, 25.2.–3.4.2005 (esillä Lönströmin taidemuseossa Raumalla 8.10.2005–8.1.2006 ja Rovaniemen taidemuseossa Rovaniemellä 11.2.–30.4.2006).

Kantonen, Lea 2005: Telttä. Kohtaamisia nuorten taidetyöpajoissa. Taideteollisen korkeakoulun julkaisu A 54. Helsinki: Like ja Taideteollinen korkeakoulu. 304 s.

Liisa-Maria Nitovuori

Kuvataiteilijapariskunta Lea ja Pekka Kantonen on jo vuosien ajan yhdessä kehittänyt työtapa, joka yhdistää kuvataidetta, taidekasvatusta ja antropologista kenttätöitä. Lea Kantosen aihetta käsittelevä väitöskirja tarkastettiin huhtikuussa Taide-teollisessa korkeakoulussa. Pekka Kantonen tekee väitöskirjaansa Kuvataide-akatemiaan. Näyttely *Tärkeintä elämässä* liittyy kummankin väitöskirjaan.

1990-luvulta lähtien Kantokset ovat oleskelleet alkuperäiskansojen parissa Suomen Lapissa, Viron Setumaalla sekä Meksikossa ja USA:n Arizonassa. He ovat työskennelleet myös suomalaisnuorten kanssa Mäntsälässä ja Raumalla sekä ruotsalaisnuorten kanssa Södertäljessä. Osaan Kantosten projekteista sisältyi myös yhteistyötä eri maiden nuorten välillä. Kaikkialla työskentely on tapahtunut kouluisa. Työmenetelmänä Kantokset ovat käyttäneet käsitekarttoja, joihin nuoret ovat kuvin ja sanoin kirjanneet elämänsä tärkeitä asioita. Käsitekarttojen teemoista nuoret ovat Kantosten ohjauksessa työstäneet taideteoksia, joista on koottu *Tärkeintä elämässä*-näyttelyn installaatiot. Näyttelyssä on esillä myös runsaasti alkuperäisiä käsitekarttoja. Lea Kantosen väitöskirja pohtii näiden taideteosten ja niiden tekoprosessien kuvauksen kautta myös yhteisötaiteeksi ja keskustelutaiteeksi kutsumiensa taidemuotojen mahdollisuuksia ja ongelmia. Kantosten läpikäymässä prosessissa taiteilijat ovat ottaneet tavanomaisesta poikkeavia rooleja, jotka rinnastavat heidät osin etnografiin, osin taidekasvattajaan, osin poliittiseen aktivistiin. Taiteilijasubjektin osuutta yhteisötaiteellinen ote pyrki syrjäyttämään. (Kantonen 2005, 36–48.)

Installaatioissa nuoret ovat työstäneet erilaisia elämänsä teemoja kuten koulua, etnisyyttä, kotia sekä omaa tilaansa ja paikkaansa ylipäänsä. Paikan teemaa tutkii selkeimmin valokuvasarja *Lempipaikka*, jossa erimaalaiset nuoret valokuvasivat

toisiaan lempipaikoissaan kotiseudun maisemissa. Myöhemmin Kantokset kuvasivat samoja nuoria uudestaan samoissa paikoissa, nyt niin, että nuoret pitelivät alkuperäisen kuvan suurennosta. Lea Kantonen (2005, 190–222) toteaa, että alkuperäiskansojen maisemat ovat niin Lapissa kuin Meksikossakin kaupallisen hyväksikäytön kohteena. Myös alkuperäiskansan ihmisten esittäminen näissä postikorttien maisemakuvissa on usein kolonisoivaa ja eksotisoivaa. Nuorten kuvat ovat tapa ottaa maisema uudestaan osaksi omaa identiteettiä. Alkuperäiskansojen suhde maahan perustuu Kantosen (2005, 192–193) mukaan siihen, että heillä on kotiseudun luontoa koskevaa asiantuntemusta. Kuvien ottamisen prosessi oli kaiken kaikkiaan ”valtaannuttava”: se ilmentää tätä asiantuntemusta. Nuoret kutsuivat Kantokset omaan lempipaikkaansa ja esiintyivät niissä paikkaa kontrolloivina (Kantonen 2005, 219–222).

Kuvan, jossa nuori pitelee lempipaikkansa kuvaa, voi tulkita esittävän myös konkreettisempaa pitelystä, oman maiseman hallussapitoa. Toisaalta länsimaiselle taideyleisölle tämä ei välttämättä ole luontevin tulkinta. Valokuva nähdään helposti dokumentaristisesti. *Lempipaikkain* kaksoiskuvaa on mahdollista katsoa dokumenttina Kantosten ohjaamasta työpajatyöskentelystä. Silloin kuvan esittäjä valtasuhde on jo aivan toinen. Lea Kantonen (2005, 216–219) tarjoaa ongelman ratkaisuksi sitä, että prosessista annetaan mahdollisimman paljon taustainformaatiota. Toisaalta Kantokset eivät juuri kyseenalaista valokuvan käyttöä töidensä yhtenä keskeisenä tekniikkana. Ainakin länsimaiselle taideyhteisölle ja -yleisölle esitystapa itsessään on kiinnostava ja merkityksiä tuottava. Valokuvan, videon, ääninauhan ja esineiden käyttö johdattaa katsojaa myös tulkitsemaan teosten projektia etnografisempaan ja dokumentaarisempaan kuin se onkaan. Kyse on kuitenkin kunkin nuoren äänestä, ei kokonaisten kansojen etnografisesta esityksestä. Ongelma ei ole vain Kantosten esitystavassa vaan museokontekstin rajallisuudessa.

Toisenlaista paikkaa ja tilaa kuvaa installaatio *Neljä nurkkaa*. Työ on syntynyt viisivuotisessa prosessissa, jonka kuluessa setumaalaiset ja mäntsäläläiset nuoret tekivät kuvallisia ja sanallisia tutkielmia kodeistaan ja niiden historiasta. Samalla koululaiset olivat kirjeenvaihdossa keskenään, ja setumaalaiset vierailivat Mäntsälässä. Installaatio on nelinurkkainen rakennus, jonka seinät koostuvat muovitaskuihin asetetuista valokuvista, kirjeistä ja tutkielmista. Installaatioon kuuluu myös lasten tekemistä haastatteluista ja lauluista koostettu ääninauha. Kuten Lea Kantonen toteaa, koti on sosiaalisesti määrittynyt tila, johon liittyy käsityksiä siitä, mikä on normaalia ja odotuksenmukaista. Lapset eivät kuitenkaan vielä täysin hallitse tällaisen tilallisen kertomuksen dramaturgiaa. Prosessin kuluessa lasten kuvat muuttuivat yhä enemmän kohti idealisoitua kodin esitystä (Kantonen 2005, 223–225, 249–252). Koti-teeman puoliteoreettisena tulkintakehyksenä ja samalla installaation konkreettisena kehyksenä toimii perinteisen setukaiskodin jakautuminen uuninurkkaan, makuunurkkaan, olonurkkaan ja pyhään nurkkaan. Ongelmallista tämän tulkintakehyksen käytössä on eksotisoimisen riski. Nelinurkkaisuutta ei voida pitää setukais-tenkaan osalta elävänä tietojärjestelmänä. Useimmilla projektin setukaislapsilla ei enää ollut kotonaan pyhää nurkkaa, ja suomalaislapsille käsite oli täysin outo.

Projekteissa käsitellyt tilat – koti ja maisema – ovat Lea Kantosen mukaan identiteetin paikkoja. Saamelais- ja raumalaisnuorten kanssa toteutettu projekti tutki identiteetin teemaa ehkä monipuolisimmin. Alkuperäinen tarkoitus oli mahdollistaa nuorille kohtaaminen toisen kanssa. Projektin tuloksena syntyi useita installaatioita, joista yksi on *Vierailu*: kotiaan rakennettu tila, jossa voi katsella nuorten kuvaamia videoita sekä kuunnella ääninauhaa, jolla nuoret kertovat ennakkoluuloistaan ja niiden voittamisesta. Myöhemmin nuoria haastateltuaan Lea Kantonen (2005, 176–178) on arvioinut projektia lopulta varsin kriittisesti ja pitää siinä toteutunutta keskustelua epätäydellisenä.

Kantosten työssä esiin nousseet teemat ja ongelmat ovat tuttuja monelle kulttuurintutkijalle. Tätä havainnollistaa Lea Kantosen (2005, 45) tapa nimittää nuorten taideteoksia heidän tarinoikseen. Tarina on myös valtarakenteiden mahdollistama ja leimaama. Ei ole merkityksetöntä, missä tarinan kertominen tapahtuu, ja taidetyöpaja lienee aivan erityinen konteksti. Taide mielletään meillä yksilöllisyyden ja luovuuden alueeksi, mikä on luultavasti toiminut ainakin suomalais- ja saamelaisnuorten hyväksi ja auttanut tuottamaan myös kapinoivia ja kokeilevia tarinoita. Meksikossa puolestaan länsimaalainen taiteilija on ollut lähtökohtaisesti etuoikeutettu. Asetelman purkamisen on vaatinut koko yhteisön antamaa hyväksyntää.

Tarinat ovat tulleet Kantosten käyttöön eri formaateissa. Visuaalisten tarinoiden analysoimiseen Kantosten työ ei valitettavasti juuri tarjoa kulttuurintutkijoille hyödyllisiä työkaluja. Prosessien kulut käyvät hyvin ilmi Lea Kantosen väitöskirjasta, mutta ei-taiteellisen tutkimuksen kannalta olisi ollut mielenkiintoista saada tietoa myös käytettyjen menetelmien toistettavuudesta. Voisinko minä lähettää tutkimukseni haastateltavan ottamaan valokuvan itselleen tärkeästä paikasta, ja millaista informaatiota tästä kuvasta saisin käyttöön? Huomattavasti tiedon tuottamista enemmän Kantosten työssä korostuukin poliittisten vaikutusten tuottaminen, vaikka toki nämä prosessit ovat myös liitoksissa. Lea Kantonen (2005, 253–255) kuitenkin toteaa, että todellisten vaikutustenkin arvioiminen on vaikeaa, koska taiteilija on liiaksi kiinni omassa prosessissaan. Toisaalta vaikutuksia ei ole yritettykään tutkia systemaattisesti (ks. Kantonen 2005, 264–274).

Taiteellinen tutkiminen näyttää siis jo perusteiltaan varsin erilaiselta kuin tiedekorkeakouluissa tapahtuva. Kantosten esimerkin perusteella ne kuitenkin voisivat todennäköisesti hyötyä toisistaan. Lea Kantonen käyttää väitöskirjassa sujuvasti, joskin hieman kritiikittömästi, hyväkseen monien tieteellisten kirjoittajien ajatuksia ja teorioita. Itse taideprosessi on myös tietoa tuottava ja jäsentävä, vaikkakin tämän osoittaminen näyttää varsin hankalalta tehtävältä. Tulevat taiteelliset väitöskirjat osoittavat, miten tämä onnistuu jatkossa.

Kulttuurintutkijalla voisi olla pohdittavaa Kantosten tavassa huomioida eettiset ja poliittiset kysymykset. Valtasuhteiden purkamisen on tärkeää erityisesti epäsymmetrisissä asetelmissa, jollainen nuoren ja aikuisen suhdekin on. Tämä koskee yhtä lailla kenttätyötä tekevää tutkijaa kuin taiteilijaakin. Kantosten kiinnostus ei-eksotisoivien työtapojen kehittämiseen on sinänsä kannatettava, vaikkei tavoite mielestäni täysin onnistukaan. Taide voisi toimia tutkijallekin yhtenä keinona etsiä uusia keinoja lähestyä tutkittavia. Myös Kantosten tapa käsitellä nuorten töitä tai-

deteoksina ja nuoria ”jo-taiteilijoina” on pohtimisen arvoinen. Jokaisella on teki-jänoikeus omaan tarinaansa, mitä ei kulttuurintutkijankaan sovi unohtaa.

Ongelmallisinta Kantosten työssä onkin mielestäni taiteellisen esittämi-sen hankaluus. Koska töiden olennainen sisältö on ihmisten välisissä kohtaamisissa, jää niiden visuaalinen esitys helposti länsimaisen taideyleisön kannalta hieman epä-mielenkiintoiseksi ja dokumentaariseksi. Tällainen katsoja saattaa tahtomattaankin etsiä töistä autenttista yksilötaiteilijan käden jälkeä. Se on kuitenkin tarkoituksella jätetty korostamatta. Ehkäpä taiteilijasubjektin esittämisen pelko on jopa liiallista ja voi haitata paitsi taiteen katsomista, myös nuorten tarinoiden erottamista Kantos-ten tarinoista.

FM Liisa-Maria Nitovuori on folkloristiikan tutkija Helsingin yliopistossa.